

TUKAJ JE BILO NEKOČ JEZERO

Ožbej Vresnik

TUKAJ JE NEKOČ BILO JEZERO.....	3
VČASIH NI NIHČE HOTEL BITI POHORC	3
PRVI SLEDOVI LJUDI	7
ORA ET LABORA	8
ENA STRAN JE ŽE PEČENA, OBRNITE ME !	10
POHORSKI GOZD IN NJEGOVI PREBIVALCI	13
IZ ŽIVLJENJA LOVRENČANOV V PREJŠNIH STOLETJIH.....	16
POHORSKA NOŠA.....	18
DOBA ŽAREČIH PEČI IN VELIKIH KLADIV	20
PLANINSKI KRALJI	22
DRAVSKI MORNARJI.....	25
V JEZERNIKOVEM KRALJESTVU	27

TUKAJ JE BILO NEKOČ JEZERO

To bo trdil vsak Lovrenčan, ki dá kaj na preteklost svojega kraja. Sploh pa se na Pohorju že dolgo in rado govori o jezerih, o njih pravljicnih bitjih in vladarju temnih globin Jezerniku. V naše planine je Jezernik pretovoril jezera v sodih z Uršlje gore na Koroškem, od koder je pobegnil pred cerkvenim zvonjenjem in nadležnimi romarji. Sedaj njegov spokoj motijo nepoučeni popotniki, ki v njegovo vodnato kraljestvo na vrhu Pohorja mečejo, nič hudega sluteč, kamenje. Takrat se zeleni mož razjezi in skoraj idiličen pohorski mir v trenutku spremeni v besnečo neurje in grozečo naraslo vodovje.

Ja, nekoč je bilo tukaj jezero, bodo zatrjevali Lovrenčani, in ker včasih pisana beseda zaleže več kot govorjena, imajo to zapisano tudi v svoji gasilski kroniki. V njej so začetki Lovrenca postavljeni v čase: *“..., ko so tukaj v našem kraju gospodarili grofje “Sponnheimi” in ko so šentpaveljski menihi zaorali prve brazde na naših sedanjih poljih, ko so dotični leta 1095 ustvarili tukaj naselbino Svet Lovrenc na jezeru.”*¹

Da je nekoč bil lovrenški svet pod vodo, o tem govorijo tudi geologi, čeprav pa niti besede o jezeru, o katerem lahko beremo v gasilski kroniki. Pravijo, da je milijone let nazaj, v terciaru, bil tod zaliv Panonskega morja, ki se je od Lovrenca naprej proti Ribnici nadaljeval z manj slanimi in celo s sladkimi jezери. Danes se to področje strokovno imenuje Ribniško-Lovrenško podolje. Njegova tla so mehkejša od osrednjega pohorskega masiva, zato sta oba večja potoka, Radoljna in Slepnica, tukaj izoblikovala široko naplavljenno dolino; edino na vsem Pohorju. Na njej je mnogo kasneje zrastel tudi edini pohorski trg - današnji Lovrenc na Pohorju.²

VČASIH NI NIHČE HOTEL BITI POHORCI

Ko so v 19. stoletju učeni popotniki spraševali ljudi s Pohorja, kje so doma Pohorci, so jim povsod kazali z rokami nekam v daljavo in se branili, da bi jih kdorkoli imenoval za Pohorce. *“Čudno je, da Pohorec neče Pohorec biti. Poprašuj od izhoda do zahoda, od juga do severja med njimi po Pohorcih in nikdo izmed prostih ljudi ti ne bode rekel: “Tu smo Pohorci.”*”*To*

*ime se jim toraj zdi zaničljivo. Prebivalci severne strani se imenujejo Zaplance; Pohorci so baje na južnej strani.”*³

Lovrenčani in Ribničani so imeli za Pohorce ljudi z južne strani Pohorja in nekateri so še danes takšnega prepričanja. Povedali bodo, da so Pohorci doma na Skomarju, obenem pa oponašali južno pohorsko govornico, ko bodo rekli, da pravi Pohorc v Lovrenc pride “vunta črajz”.

Čeprav je Pohorje sredogorski svet z mirno zaobljenimi vrhovi in le redkimi mesti z razgaljeno živo skalo, obstaja kar nekaj dejstev, da prihaja ime Pohorje iz pogorja. Nikjer ob vznožju Pohorja ni razlika med višinskim in nižinskim svetom tako očitna kot na vzhodnem robu Pohorja, ko to prehaja v ravno Dravsko polje. Poljanci so ves hribovit svet, ki se je dvigal iz Dravskega polja proti zahodu, poimenovali Pohorje. Ime pa je kasneje obveljalo samo za hribovski masiv na desni strani Drave med Mariborom in Dravogradom. Imena si Pohorci niso sami izbrali, nadeli so jim ga ravninci in v njem je nekoliko zbadljivosti, saj je bil s Pohorcem mišljen zakrkjen hribovec, počasnih misli, nerodnih kretenj in negotovega nastopa v uradih ter pred tujci. Tako so Pohorce v prvi polovici 19. stoletja tudi označili prvi raziskovalci Pohorja. V Slovenskih goricah in tudi v krajih, kjer Pohorja sploh videli niso, so obstajali pregovori, ki so Pohorje povezovali z oddaljenimi kraji nekje Bogu za hrptom: *”Poslal sem ga v Pohorje po smolo”, “Šla je v Pohorje za njega”, “Mati so s Pohorja dobili malo dete”, “Daleč je kakor Pohorje”*.⁴ Pohorci pa se niso od ljudi drugih pokrajin razlikovali samo po značaju, nekateri so opozarjali tudi na njihovo fizično drugačnost in videli v njih potomce Keltov, kateri naj bi se na Pohorju ohranili zaradi njegove slabe prehodnosti.

Podobno kot s Pohorci je tudi z njihovimi sosedi preko Drave - Kobanci. Danes je v geografski literaturi splošno sprejeto ime Kobansko za vso hribovje na levi strani Drave med Mariborom in Dravogradom. Pojavlja pa se še zmeraj tudi ime Kozjak, toda da bi ga razločevali med drugimi Kozjaki, so dali geografij prednost Kobanskemu. Domačini niso poznali skupnega imena za vso hribovje na leve strani Dravske doline, imena Kobansko pa so se še tudi po drugi svetovni vojni branili, ker so videli v njem žaljivko.⁵ Zmerljivka, katero so pošiljali in jo še pošiljajo Pohorci svojim sosedom preko Drave, je danes splošno sprejeti geografski pojem, pri njegovem nastanku so botrovali tudi Lovrenčani: *”V okolici Šentlovrenca imenujejo prebivalce onstran Drave Kobance, ki da prebivajo tudi v dolinskih krajih na levi strani Drave.”*⁶ Kobanc in

Pohorci sta živela vsak na svojem bregu, ločevala ju je deroča Drava in ostro začrtala njun občutek lokalnega ponosa. V Dravski dolini je bilo zato pomembno, na katerem bregu si živel, ljudje obeh bregov se niso mogli nikoli poistovetiti, pa čeprav so v očeh nekoga tretjega bili zelo podobni. Ime Kobanci so dobili hribovci na levi strani Dravske doline po dežnih "plaščih" imenovanih kobanice. Kobanice ali tudi kabanice so bile narejene iz kostanjevega lubja, lahko tudi iz listja ali kombinacije obojega. Podobne plašče, narejene iz lipovega ličja, ločja, rogoze, slame..., so poznali pastirji povsod po svetu in so zelo staro indoevropsko oblačilo. Na Pohorju so izdelovali takšno zaščitno oblačilo iz poltrave lasna, imenovanega tudi "afrik". Lasan je dajal malovredno seno, bil pa je zelo uporaben za polnjenje ležišč in blazin. Še na začetku tega stoletja so kosili lasan v bližini Klopnega vrha in ga spravljali za pletenje vrvi.⁷

Vse kaže, da so se v skomarski fari in visokih legah južnega Pohorja imeli za Pohorce, saj drugače njihov pesniški samouk Jurij Vodovnik ne bi zlagal in pisal pesmi o pohorskem kmetu, in kakor je iz njih razvidno, omejil življenjsko območje nižinskega "Polanca" z naravno mejo do koder še rastejo slive - "čvečki", višje, kjer uspeva le še krompir, pa živi "Poharc".

Polanc in Poharc sta pač tak,
vsak ima zmiraj kakšen spak.
Polancam le Bog čvečkov daj,
krompir pa Poharc maj.
(Jurij Vodovnik: Pošteni Poharc)⁸

Nekoliko zmede je povzročilo tudi nemško poimenovanje Pohorja (Das Bachergebirge), saj namiguje na to, da je dobilo ime po številnih potokih. Vendar že eden prvih raziskovalcev Pohorja, Rudolf Gustav Puff, opozarja na neupravičenost nemškega poimenovanja. Ker se je hotel približati slovenskemu imenu Pohorje, sam uporablja ime "Das Pacherngebirge", Pohorce pa imenuje "Die Pohorjancen", tudi "Pohorßani".⁹

Imena Pohorje - Pohorc se je držal pečat konzervativnosti in patriarhalnosti, ki sta se še najdlje obdržala v višjih legah; te pa so na Pohorju najbolj poseljene na njegovi južni strani. Zaverovan v preteklost je Pohorc še dolgo v 19. stoletje nazdravljaval cesarici Mariji Tereziji in se ni menil za tekoče politične dogodke. V kolikor ga ni pokvarila prihajajoča pridobitniška miselnost je ohranil

poštenost, po kateri je slovel daleč naokrog. Med Pohorci so se kupčije sklepale na štiri oči, brez prič in nepotrebne pisarije.

Na Lovrenškem se je patriarhalni način življenja začel krhati z naraščajočo kapitalistično proizvodnjo, predvsem lesno trgovino, fužinarstvom in steklarstvom. Poročilo falskega oskrbnika Johanna Pokornjaja iz leta 1812 predstavi Lovrenčane takole: *”Način mišljenja in nazori prebivalcev župnije Sv. Lovrenca in deloma Ruš so nekoliko bistrejši kakor pri prebivalcih selniške župnije. Kupčevanje jim namreč daje priložnost, da prihajajo v stik z bolj izobraženimi ljudmi. Tudi so na splošno bolj okretni, bolj zmožni in bolj duševno sposobni kakor prebivalci onkraj Drave v selniški in deloma ruški župniji.”*¹⁰ Tu so v 19.stoletju živeli najpremožnejši ljudje na slovenskem Štajerskem, njihovi pogledi so bili zazrti v Dravsko dolino in Maribor, od koder so se navzeli meščanskih navad. Skoraj vsak dan so jedli meso, pili kavo, si dali delati obleke po meščanskem kroju, se norčevali iz oblasti in med pridigo postavali pred cerkvijo za vzgled revščini iz kajž in koč. Njihov denar je rasel v gozdu in radi so se pobahali: *”Les raste podnevi in ponoči, mi ga sekamo samo podnevi, zato nam ga ne bo nikoli zmanjkalo.”* Tudi niso hoteli več živeti v Sv. Lovrencu v Puščavi, kakor se je kraj imenoval stoletja nazaj. Ko je leta 1863 stekla železnica med Mariborom in Celovcem, so zahtevali, da se kraj imenuje po tem markantnem dosežku industrijske dobe: Sv. Lovrenc ob koroški železnici. To poimenovanje je obveljalo do leta 1895, ko se kraj preimenuje v Sv. Lovrenc nad Mariborom in nosi to ime do konca prve svetovne vojne.

Ime Lovrenc na Pohorju je mlado, kot so na Pohorju razmeroma mlada vsa krajevna imena s pridevkom “ na Pohorju “. Sv.Primož na Pohorju se je imenoval - pred postavitvijo cerkve svojega patrona - Slivnik, dostavek “ na Pohorju” je dobil, da bi ga razlikovalo od Sv. Primoža nad Muto. Sv.Anton na Pohorju se je imenoval - pred postavitvijo cerkve leta 1681 - Mošenik. Sv. Lovrenc je dobil pridevek “na Pohorju”po prvi svetovni vojni, z njim se tudi razlikuje od Sv. Lovrenca na Dravskem polju. Za domačine pa je bil in za nekatere starejše ljudi tudi ostal: Šentlovrenc. Okoliški kmetje so v polpretekli dobi imenovali prebivalce lovrenškega trga tudi Tržani.

Ime Lovrenc na Pohorju je nekoliko zavajajoče, saj je trg značilno dolinsko obcestno naselje, ki se je izoblikovalo na edini pohorski nasuti ravnici, na široki terasi s položnim vzponom od nadmorske višine 350 m pri sotočju Radoljne in Slepnice do nadmorske višine 490 m nad trgom.

Obdan z okoliškimi hribi in skrit pred pogledi iz Dravske doline ima lovrenški dolinski svet značaj kotline znotraj Pohorja. Morda bi bilo zato prikladnejše ime Lovrenc v Pohorju, toda zdajšnja raba imena je že toliko ustaljena, da bi tudi to ime, zlasti za domačine, zvenelo izumetničeno in prisiljeno uradniško.

PRVI SLEDOVI LJUDI

Arheološke najdbe iz najstarejših obdobji zgodovine so na severnopohorskih pobočjih in vznožjih zelo redke. Zato sta najdbi dveh kamnitih sekir na Činžatu prava posebnost, saj je v širši okolici podobnih najdbišč malo; najbližje najdbe kamnitega orodja in orožja na severnem Pohorju so še iz Ruš, z Areha in iz Podvelke. Posamezne in naključne izkopenine nas opozarjajo, da so naravne značilnosti severnega Pohorja, zlasti pa tesna Dravska dolina med Falo in Breznom, že zelo zgodaj odločilno vplivale na redko poseljenost tega področja.

Tudi kamniti sekiri s Činžata sta bili odkriti po naključju. Prvo so odkrili spomladi 1943 pri oranju njive na Monettijevem posestvu. Sekira je ploščate oblike in narejena iz serpetina. Drugo kamnitosekiro s Činžata pa so našli oktobra 1974 pri kopanju vodovodnega jarka pri Strelcu. *“Sekira je dobro izbrušena, nepoškodovana, z ostrim rezilom in nekoliko pošev ležečo luknjo za ročaj.”*¹¹ Čeprav je lahko določanje starosti zgolj na podlagi najdb kamnitega orodja tudi zavajajoča, je do sedaj obveljalo, da lahko sekiri iz Činžata postavimo v obdobje mlajše kamene dobe; približno v čas med 4000 in 2000 pred našim štetjem. Najdišči sekir s Činžata se nahajata na okrog 420 metrih nadmorske višine, ena od druge pa sta oddaljeni za približno 300 metrov. Dvoje kamnitih najdb na področju, kjer so podobne najdbe zelo redke, dopušča možnost, da je bilo na Činžatu manjše prazgodovinsko naselje.

Po raziskavi dr. Bibe Teržan¹² se najdbe kamnitih sekir na Pohorju pokrivajo z nahajališči rude, to sovpadanje je odkrila tudi na Činžatu. Ker je uporaba kamnitega orodja univerzalna in lahko služi tudi za kopanje in drobljenje rude, bi morda lahko kamniti najdbi iz Činžata postavili tudi v širši okvir razumevanja Pohorja kot prazgodovinskega rudarskega revirja.

Redki najdbi s Činžata sta do sedaj edini ostanek prazgodovine na lovrenškem Pohorju. Posebno pozornost arheologov pa so bile deležne sosednje Ruše, za katere vemo, da so bile

zagotovo poseljene v prvih treh stoletjih 1. tisočletja pred našim štetjem s kulturo žarnih grobišč. Kasneje je bila ruška pokrajina spet poseljena v rimski dobi, o čemer pričajo rimske grobne gomile in najdba svetišča posvečenega bogu Mitri ob Dravi.

ORA ET LABORA

Po letu 1000 n.št. nastopi novo poglavje v zgodovini Evrope. Saški vojvoda, kasnejši prvi nemški cesar Oton I., je na dan Sv. Lovrenca, 10. avgusta leta 955, dokončno porazil Madžare pri Augsburgu. Z zmago nad Madžari je v Evropi začasno konec velikih vpadov in pustošenj. Dan tega dogodka pa je bil tudi dodaten razlog za priljubljenost sv. Lovrenca. Relativen mir, nov način obdelovanja polj – tri letno kolobarjenje in vse več železnega orodja so prvi koraki tehničnega in gospodarskega napredka. Število prebivalstva raste, z njim tudi potreba po hrani, večino evropskega ozemlja pa pokrivajo gosti gozdovi, ki jih je potrebno iztrgati divji naravi in spremeniti v plodne njive in polja. Edina trdna vez med evropskimi ljudstvi je krščanstvo; dediščina antične civilizacije in omike. Proti koncu 11.stoletja se odpravijo Evropejci na prvi skupni podvig: osvojitve Kristusovega groba v daljnem Jeruzalemu, kjer že od leta 634 gospodarijo muslimani.

Ali je bila lovrenška kotlina poseljena v času, ko se v Vzhodne Alpe naselijo Slovani, lahko le ugibamo. Do zdaj znane okoliščine nas prej navajajo k mnenju, da tukaj do prihoda benediktinskih menihov ni bilo naselja, ampak le z gozdom zaraščen in neobljuden svet, pustinja, kot jo imenuje prvi znani zapis iz leta 1091. Prav takšno podobo je kazala tudi tesna Dravska dolina med Falo in Breznom, kjer se je raztezal neprehoden Dravski gozd. Obstaja nekaj dokazov (kamnite plošče z vdolbenimi kolesnicami, kamen s številom VII, kar naj bi pomenilo milje), da je na levem bregu Drave od Fale naprej proti zahodu vodila rimska cesta, vendar jo je s propadom rimske države zarasel gozd.

Za ideal meniškega življenja sta bili divjina in samota pravšnji kraj za posvetitev življenja Bogu. Meniško življenje je najprej zaživelo na Vzhodu, v Evropo pa ga je posredoval Sv. Benedikt iz Nursije, ki je živel v času od 480/90 do 550/60. Ustanovitelj reda benediktincev je v samostanu Monte Cassino svojim meniškim bratom sestavil pravila samostanskega življenja, ki so bila hkrati tudi navdih za nastanek drugih samostanskih redov. Ta pravila ali "Regula

Benedicti “ so prežeta z osnovno mislijo: moli in delaj - “ora et labora “. Z njimi je Sv. Benedikt našel srečno sožitje med duhovnim in zemeljskim. Molitev, knjiga in branje so služba Bogu, delo je služba človeku in ne beg pred brezdeljem. Fizično delo ne ponižuje, temveč je pot k zveličanju, zato so bili benediktinski samostani poleg duhovnih tudi gospodarska središča.¹³

Benediktinski menihi so bili neutrudni misijonarji v Evropi in prvi glasniki krščanske vere med Slovenci. V 11. stoletju nastane na Koroškem vrsta novih benediktinskih samostanov, med njimi tudi samostan v Št. Pavlu v Labotski dolini. Leta 1091 ga je ustanovil bogat in vpliven zemljiški gospod grof Engelbert I. Spanheimski in mu v dnevih okrog 1. maja, poleg ostalih posesti, podaril tudi :” *ultra Trauum vilam Roste et heremum huic contiguam Radimlahc dictam, ubi etiam fratres aliquot Christo militaturos se vivente substituit*”¹⁴. Kar bi se v prostem prevodu glasilo: “ onkraj Drave vas Ruše in pustinja Radomlje imenovano, kjer naj nekaj bratov živi samostansko življenje”. S pustinja imenovano Radomlje je mišljena današnja lovrenška pokrajina, ki se je sprva tako imenovala po največjem potoku Radoljni. Kasneje se je z nastankom župnije sv. Lovrenca, poleg ostalih imen, vse bolj uveljavilo ime Sv. Lovrenc v Puščavi. Ime Puščava je ohranjeno še danes na skrajnem severnem delu doline, ker je bila tam leta 1786 pri cerkvi Device Marije v Puščavi ustanovljena samostojna župnija.

Benediktinski menihi iz Šentpavla so pripeljali v pusto pokrajino ob Radoljni svoje podložnike s Koroškega. Šentpavelska zemljiška knjiga iz leta 1290¹⁵ nam razkriva, da je takrat tu živelo 165 podložniških družin, k čemur pa niso prišteti svobodni prebivalci v trgu. Že od takrat so nam znana imena zaselkov: Ruta, Činžat, Kurja vas, Kumen, Recenjok, Rdeči breg, in še nekatera druga, danes pozabljena imena. V zemljiški knjigi tudi zasledimo imena kmetij, ki so se ohranila do danes npr.: Grobnsko, Skrbinsko, Bezjak, Dešnik, Karničnik. Kuga je pobirala davek med Lovrenčani že zelo zgodaj; po urbarju iz leta 1290 je bilo zaradi nje opustošenih 32 kmetij. Ostre naravne razmere so silile lovrenške podložniške družine, da so se na posestvih združevale v tovarišije, tako je bilo leta 1372 na Lovrenškem kar 47 kmetij, na katerih sta živeli po dve družini in 5 kmetij s po tremi družinami. Na višinskih kmetijah so začeli opuščati poljedelstvo in so gojili zgolj ovce, te sirnice ali “švajge” so poravnale svoje obveznosti s 240 hlebci sira na leto. Kruto 15. stoletje je pustilo sledove v velikem številu opustelih kmetij: leta 1482 je bilo tod okrog 150 naseljenih in 60 zapuščenih kmetij.

Vodenje svojih posesti s središčem na Fali je samostan v Šentpavlu zaupal upravnikom iz vrst nižjega plemstva. V drugi polovici 16. stoletja nastopi za Šentpavel krizno obdobje, saj skoraj izgubi vsa obdravska posestva. Neutrudna dejavnost šentpavelskega opata Hieronima Marchstallerja¹⁶, ki prevzame vodstvo samostana leta 1616, je popoln izraz katoliške prenove 17. stoletja. Opat po pravni poti reši skoraj izgubljena posestva, obnovi zanemarjena poslopja uprave na Fali, njeno vodstvo pa preda samostanskim menihom. Želel je tudi obnoviti samostan v Lovrencu, za katerega pravi, da je tu stal že od prihoda benediktinskih menihov in so ga uničili vpadi Ogrov in Turkov. To mu v Lovrencu ni uspelo, pač pa je na Fali uvedel šolo za redovnike, v katero so se med tridesetletno vojno (1618 - 1648) zatekali menihi s Švabskega. V tej šoli bi lahko videli tudi neposredno predhodnico ruške latinske šole. Marchstaller je menihom, živečim na Fali, sestavil tudi pravila samostanskega življenja. Posebej zanimivo je tisto, ki zahteva od tamkajšnih menihov, naj se učijo slovenskega jezika, da se bodo lahko pogovarjali s podložniki in osebjem.¹⁷

Morda je s falskim pravilnikom povezana tudi posebnost opoldanskega zvonjenja v lovrenški župnijski cerkvi. Še dandanes se njeni zvonovi k opoldanskemu zvonjenju oglasijo že ob 11.uri. Približno ob takšnem času so svoj prvi obrok, kosilo, zaužili menihi na Fali, potem, ko jih je k jedi pozval zvonec v grajski kapeli sv. Miklavža.

ENA STRAN JE ŽE PEČENA, OBRNITE ME !

To so menda zadnje besede Lovrenca, strežnika papeža Siksta II.. Od njega so zahtevali, naj jim izroči bogastvo Cerkve. Raje ga je razdelil med reveže, vdove in sirote, nato pa jih zbrane pripeljal pred sodnika: “ *Glej, to so zakladi naše Cerkve.*” Rimski cesar Valerijan ga je dal 10.avgusta leta 258 v Rimu najprej prebičati, potem pa so ga živega položili na žareči raženj in ga do smrti mučili.

Mučenik zgodnjih krščanskih časov je postal zavetnik doline ob Radoljni. Posvečena mu je bila župna cerkev in po njem je dobilo ime tudi bližnje naselje. Grb in pečati lovrenškega trga upodabljajo njegovo roko, v kateri drži raženj. Z ražnjem v roki stoji Sv. Lovrenc poleg Sv. Benedikta tudi na glavnem oltarju Marijine cerkve v Puščavi.

Cerkev v Radomljah je bila zgrajena sredi 12. stoletja, z imenom zaščitnika sv. Lovrenca pa se prvič omenja leta 1191.¹⁸ Z letom 1214 se je ločila od pražupnije v Hočah in dokončno postala župna cerkev.¹⁹

Pod cerkvijo je zrasla naselbina, ki je dobila leta 1222 od štajerskega vojvode Leopolda VI. Babenberžana trške pravice.²⁰ Iz prvotnega jedra naselbine Zgornjega trga se je naselje razširilo v Spodnji trg, kjer je že pred letom 1381 stala cerkev sv. Križa. Pri njej je nižji plemič z Rdečega brega Nikolaj Rotenperger z zapuščino ustanovil jutranjo mašo.²¹

*Nekoliko stran od obeh cerkva je stala gotska cerkev sv. Radegunde, omenja se prvič leta 1617, vendar je, kot pravi pripovedka, mnogo starejša: "Cerkev sv. Radegunde, podružnice sv. Lovrenca v puščavi, stala je svoje dni na "pragu" tik jezera, ležečega ob pobočju planine. Ko je to jezero pozneje izkipelo, nastala je tolika povodenj, da se je cerkev zrušila, podobno sv. Radegunde pa je voda odnesla, ter jo pustila na mestu, kjer cerkev stoji. Radolna, tekoča popred nad cerkvo sv. Lovrenca, je pri tej povodnji tako narasla, da je prodrla zemljo med Radegundo in planino ter si izdolbla novo strugo, po kateri sedaj proti Dravi drvi. Ko so Turki iz Črnega vrha streljali v cerkev sv. Radegunde, zadela je krogla zid, ktereга je nekoliko vtisnila, kar se še sedaj pozna."*²²

Kuga, lakota, številni požari in odmaknjena lega so krivci, da lovrenški trg dolgo ni zaživel. Zaradi sporov s šentpavelskim samostanom ga je leta 1407 požgal celjski oskrbnik mitnice na Muti Oto Pergauer.²³ Število prebivalstva v trgu je le počasi naraščalo: leta 1480 šteje 40 družin, leta 1542 le 3 družine več.²⁴ Večji porast prebivalstva v trgu je opaziti od začetku 19. stoletja: leta 1811 živi v trgu že 182 družin v 112 hišah.²⁵

Trške sodnike so lovrenški tržani volili na Novega leta dan v župni cerkvi sv. Lovrenca. Prvi nam znani trški sodnik je Blaž Kramer, omenjen leta 1528 kot član odposlanstva, ki se je odpravilo v Maribor pričat, da v Lovrencu ni pripadnikov luteranske vere.²⁶ Komisija je ugotovila, da Lovrenčani ostajajo pri stari veri. Še danes visoko na Rdečem bregu stoji cerkev sv. Ignacija Loyolskega, edina na Slovenskem posvečena temu španskemu oficirju, ustanovitelju jezuitskega reda, kateri je luteranstvu in reformaciji napovedal nepopustljivi boj. Tam, kjer stoji cerkev sv. Ignacija, je stala najprej lesena kapela, okoli leta 1759 pa jo je zamenjala današnja cerkev.

Leta 1680 je po lovrenškem morila kuga in vzela skoraj dve tretjini Lovrenčanov. V kraj naj bi jo po pripovedki prinesel mlad splavar Jurko. Od takrat so Lovrenčani vpletli v svoje molitve še prošnjo: »Kuge, lakote in vojske reši nas – o, Gospod«

Nad najstarejšo podoba Lovrenca in njegovih treh cerkva, delo Josefa Görzlerja v cerkvi Sv. Križa iz leta 1776, se sklanja sv. Florijan, zaščitnik pred ognjenimi zublji. V stoletju, ko je slika nastala, je trg doživel dva velika požara. Na podobi je krog župnijske cerkve viden obrambni zid, od njega je danes ostal le majhen del, večino zidu in obrambnega stolpa pa so na začetku 20. stoletja porušili in nekaj kamenja uporabili tudi za temelje kulturnega doma.

Obrambni zid s strelnimi stolpi in okopi je dal po napadu Ota Pergauerja leta 1407 postaviti opat Ulrik. Za zidove pri župni cerkvi so se lahko zatekali Lovrenčani pred turškimi vpadi v Dravsko dolino. Večkrat je zašlo kopito turških konj v naše kraje, zlasti hudo pa je bilo leta 1532, ko so se Turki pod vodstvom Sulejmana II. vračali z neuspešnega obleganja Dunaja. Med 16. in 19. septembrom so skušali zavzeti Maribor in prečkati Dravo preko mestnega mostu. Ko jim to ni uspelo, so iz čolnov in šajk zgradili pri Limbušu pontonski most, katerega je noč in dan prečkala nepregledna množica turških vojakov. Gorele so vasi na Dravskem polju in pod Pohorjem, oddelek turške vojske pa je krenil na zahod proti Rušam in Koroški.²⁷ Zahodno od Lobnice so Turki naleteli na obrambni zid (Kluže), ki se je strmo spuščal s Smolnika k Dravi. Turek je hotel dvakrat streti njegove branilce, vendar je moral odnehati. Danes je turški zid še komaj viden, ostale pa so pripovedke o pogumnih domačinih, ki so na Turke metali veliko skalovje, bruna in čebelje panje. *“Pripoveduje se tudi, da so Turki gredoči skozi Ruše vrgli vsak po en denar v nastavljene kadi, češ, da hočejo toliko kristjanov poklati, kolikor bode denarja v kadeh. Napolnili so tako tri kadi z visokim vrhom. Ko se pa po strašnem pobitju v Klužah turške čete zopet vračajo, vzame vsak po en denar, pa zjemali so komaj vrhe, vse drugo je ostalo. Toliko jih je od prejšnega ogromnega števila našlo smrt deloma pod zidom, deloma v Drave hladnih valovih. O tega časa Turkov ni bilo več blizo.”*²⁸

Mnogo zgodb se je spletlo o tistem kraju Puščavi in njegovi cerkvi Device Marije, ki stoji na zemeljskem pomolu, tam kjer Radoljna steče pri Vratih v ozko sotesko in nadaljuje po njej pot k Dravi. Tu je nekoč bolan in utrujen počival opat Hieronim Marchstaller. Čudežen kraj ga je ozdravil in naročil je, naj na tem mestu postavijo kapelo. Zidati so začeli leta 1627, približno čez petdeset let so se ponovno lotili zidarskih del in zrasla je cerkev, eden naših najlepših

poznorenesančnih spomenikov. Mesto, kjer stoji, je pokazal kamen, ki se je sam dvignil. *“To videvši so bili vsi tega mnenja, da je Bog na prav čudovit način razodel svojo voljo, da hoče na tem mestu imeti cerkev, pozidano po odkazanem očrtu. Da izpolne božjo voljo začnejo ljudje cerkev takoj staviti, kamen pa vzdati v načelni zid, kjer je, vedno rosen ostal, dok ga ni ob nekej strašnej povodnji voda izplaknila in odnesla.”*²⁹ Cerkev je postala kmalu znana v slovenskih in tujih deželah, sem so se vile ob Marijinih praznikih trume romarjev in prosile odpuščanja grehov, ozdravitve ter milosti. Z letom 1786 je cerkev Device Marije postala župna cerkev za ljudi z Rute, Činžata, Kumna, Rdečega brega in 14 hiš v lovrenškem trgu.³⁰

Na hribčku nad puščavsko cerkvijo stoji od leta 1659 kapela sv.Ane. V času cerkvenih reform cesarja Jožefa II. (1780 - 1790) so jo hoteli porušiti. Takrat se odpravi v Hoče k dekanu odposlanstvo žensk in ga prosi, naj kapela ostane. Zavrnil jih je s stavkom: *“Moje srdce je trdo kot kamen”*³¹. Ampak kapela je kljub temu ostala; za 30 florintov jo je kupil lovrenški tržan Jakše in jo podaril občini.

Cesar Jožef II. je ukinil okoli 800 samostanov, med njimi ni bilo prizanešeno tudi šentpavelskemu. Z letom 1782 je bil ukinjen, njegova posestva pa podržavljena. Skoraj 700 let so bili šentpavelski benediktinci gospodarji doline ob Radoljni. Od takrat, ko so leta 1091 dobili v last *“pusto pokrajino Radomlje imenovano”*, se je marsikaj spremenilo. Sredi pohorske divjine je zrasel trg s cerkvami, obdelanimi njivami, mlini in žagami. Nova doba, katero je posebljal tudi cesar Jožef II., pa je neusmiljeno trkala na vrata in s seboj prinašala dobre in slabe spremembe.

POHORSKI GOZD IN NJEGOVI PREBIVALCI

Še dolgo v 19. stoletje je Pohorje opisano kot temačna gozdna divjina, v kateri vlada velika in strašna tišina. V njegovih gozdovih so pravljичnim bitjem delali družbo medvedi, volkovi, divje mačke in druga divjad. Veliko je zgodb o borbi med medvedom in skoraj golorokimi gozdarji ter steklarji. Na zadnji veliki lov na volkove so se lovci odpravili 11.septembra 1852. Bil je dobro pripravljen; vsaka občina iz mariborskega in celjskega okraja je morala izbrati spretno strelce, gozdarje, lovce in gonjače, ki so prečesali Pohorje podolgem in počez, Lovrenčani so to opravili na Kumnu in Recenjaku.³²

Na Pohorju so se takrat izgubljali tudi tisti, o katerih je šel glas, da poznajo vsak njegov kot. Med njimi tudi eden izmed prvih raziskovalcev Pohorja iz začetka 19. stoletja, Rudolf Gustav Puff. Nekoč je prepričan, da je namenjen proti Slovenski Bistrici, končal pot čez Pohorje ob Dravi. Izgubljali so se tudi izkušeni gozdarji, eden izmed njih naj bi čez Pohorje okoli leta 1837 popeljal raziskovalca Georga Mallyja.³³ Namenjeni so bili od Areha preko Treh kraljev v vitanjski okraj. Po deseturnem blodenju med ogromnimi trohnečimi drevesi in kot človek visoko travo, so se od Areha v resnici odaljili le za tri ure hoda. Rešil jih je kmet iz Smolnika in jim povedal, da so hodili po krajih, kje je že marsikdo našel smrt. *”To pa se dogaja posebno v pozni jeseni, ko gre često kdo iz Oplotnice ali iz Vitanja v Št. Lovrenc v Puščavi ali obratno preko pogorja, in sicer v najlepšem vremenu. Take popotnike so na višini često presenetili sneženi viharji, v megli so zgrešili pravo smer ter so po neskončnem blodenju v temni noči naposled zmrznili. Če najdejo pozneje drvarji takega, često že strohnelega mrliča, je navada, da ga pokrijejo s kupčkom svežih vejic. Vsak drvar ali lovec, ki pride pozneje mimo, odlomi vejico z drevesa in jo vrže na kupček; ker pa vsakdo smatra za žalitev pokojnika, če bi s kupčka snel vejico, se naravno takšni kupčki dolgo ohranijo in vidijo; najpriprostejši spomenik ponesrečenih popotnikov, ki v teh pragozdovih spe najglobje smrtno spanje.”*³⁴

Pohorsko tišino so tu in tam pretrgali glas sekire, šumenje potokov in drdranje vozov po cesti, ki je s Klopnega vrha čez Brv in Pesek vodila v Mislinjo. Ob črnih vozovih z velikimi kripami so hodili kot dimnikarji črni moški in vozili oglje s Klopnega vrha visokim plavžem v Mislinji. Na Pesku je stala Petruhova bajta, vse poletje polna starih in mladih, ki so si kuhali žgance iz koruzne moke na ognjišču sredi bajte in spali na klopeh ob lesenih stenah. Tu je vedno prebival stari drvar Petruh: *”Dober človek sicer, a preklinjati je znal stari Petruh, da je bilo kaj!”*³⁵ Pohorski “olcarji” so preživel v planini vse leto. Prebivali so v bajtah iz neotesanih brun in pokritih s smrekovim lubjem, spali pa na pogradih, postlanimi z jelovimi iglicami, mahom in slamo. Na odprtih ognjiščih brez dimnikov, narejenih iz kamna in ilovice, so si skoraj vse leto kuhali žgance iz “turščice”. Pil pa je drvar vodo: *”Le kadar gre s planine na kakšen opravke ali v cerkev, ga seka po gostilnah po več dni, v novejšem času žalibog tudi pogubno žganje.”*³⁶ Na gozdnih posekah “fratah” so, da se ne bi zaredil mrčes, požigali lesene odpadke in na teh požganicah, poleg mladega drevja, nekaj let sadili tudi krompir ter sejali repo, oves ali rž.

Od svetnikov so z željo, da jih obvaruje podobne nesreče, še posebej častili sv.Roka, ki se je usekal s sekiro in nosil rano nad kolenom.

Drvarji so bili zdrav rod, njihova obleka je bila iz doma narejenega volnenega sukna, nosili so dolge lase in razmršene brade, glavo pa pokrivali z nizkim okroglim klobukom s širokimi krajci. Po večini so bili domači ljudje, bilo pa je med njimi tudi precej Italijanov, Primorcev, Kranjcev in ubežnikov pred vojaškim naborom.³⁷ Upravnik falske graščine Pokorny je leta 1812 zapisal: *”Prav tako je drvarstvo še zmerom nevarno zatočišče zločincev in vojaških beguncev. Vendar je zunaj gozdov redkokdaj slišati o hujših izgrelih in zločinih teh neotesanih ljudi, ker jih budnost policije dokaj uspešno zadržuje.”*³⁸

Razbojniška družčina je na Pohorju našla zavetišče tudi v Ravbarskih pečeh pod slapom Šumikom. Poglavarka ene izmed zadnjih tolp je bila ženska z imenom Špela. Ko gredo njeni pajdaši nekega večera spet ropat v Šentlovrenc, jim pravi: *“ Pa vrnite se mi, poprej ko šentlovrenški bik (veliki zvon) zarjove, sicer je po nas.”*³⁹ Roparji se niso držali njenega svarila; šentlovrenški veliki zvon je zapel jutranjico, njih pa zasači četa žandarjev, rešiti se je uspelo le njihovi poglavarki.

*“V težko dostopnem levem bregu Lobnice, med Jelensko pečjo in Klopnim vrhom, so se skrivali mnogoštevilni vojaški begunci; “Francoska koč” in livadno ime “Baraka” še spominjata na ono dobo. Volkovi in medvedje so bili tovariši onih dezertarjev; pred vhodom v “Barako” so imeli upognjeno košato bukev navezано na vreteno tako, da se je takoj sprožila in na mestu ubila vsakogar, kdor se je je dotaknil.”*⁴⁰

Med drvarje na Pohorju je našel pot tudi eden izmed zadnjih slovenskih rokovnjačev Grega Prenk doma iz Doba na Kranjskem; bolj znan kot Kranjski Tone. Prej je bil zaradi tatvin, goljufij in nasilnosti obsojen na 5 let težkega zapora, a so ga zaradi pomanjkanja dokazov izpustili. Ko je bil pri vojaki, so ga bojda kaznovali s 16000 udarci s šibo po hrbtu. Leta 1849 je napadel nosečo deklo, ki se je vračala z žeganja v Puščavi. *“Sploh se je govorilo, da ji je hotel trebuh prerezati in kri njeniga ploda piti, ker vraža pravi, da zadobi človek potem moč, se nevidljiviga storiti.”*⁴¹ Na njeno srečo se je takrat daleč na polju prikazal neki kmet, pred katerim je Kranjski Tone pobegnil. Nekaj dni kasneje je v bližnji krčmi ponujal naprodaj žensko obleko in uhane. Ujeli so ga v aprilu 1850 in mu 17. in 18. septembra 1851 sodili pred porotno sodbo v Celju, obsojen je bil na 15 let težke ječe.

IZ ŽIVLJENJA LOVRENČANOV V PREJŠNJIH STOLETJIH

Večina Lovrenčanov je bila še na začetku prejšnjega stoletja močno odvisna od narave. Takratno podnebje je bilo ostrejšje od današnjega, kurili so več kot osem mesecev na leto in večkrat je sneg padel celo poleti. Eno samo neurje ali pa dolga, kakor tudi prehitra zima, so usodno vplivali na zdravje in življenje ljudi. Ljudje so najpogosteje boleli za vnetji, katarji, nahodi in revmatičnimi boleznimi ter umirali razen starosti še za vodenico, jetiko, grižo, kozami in oslabelostjo zaradi lakote. Pojavljajo se tudi občasne epidemije kolere, kot tista iz leta 1836, ki se je začela pri dveh zakoncih v Selnici in v 12 tednih pobrala 300 ljudi na obeh bregovih Drave. V hribovskih krajih se je večkrat pojavila golša, v dolini pa bebavost, vzrok zanjo je falski oskrbnik pripisal hladnemu dolinskemu vetru. S prvimi ranocelniki se začne cepljenje proti kozam, vendar so ljudje na moč nezaupljivi; saj se je že pri prvem cepljenju zaradi slabega cepiva s kozami okužilo nekaj otrok. Delavci v steklarnah, zlasti steklorezci, bruhajo kri in umirajo za pljučnimi boleznimi, njihovi otroci pa v najnežnejših letih ponoči prenašajo steklene izdelke v peči za hlajenje.

Kljub vsemu pa je veljalo tukajšnje podnebje za zdravo in krepčilno. Oskrbnik Pokorny poroča leta 1812 o primerih velike starosti v falskem okraju. Kmet Kysonigg je umrl v starosti 113 let, živel je preprosto in delavno, nikoli ni pil vina in vedno je spal na trdih tleh. Omenja tudi trdoživost Urše, kmetice od meje lovrenške župnije, ki je prvič rodila pet otrok, drugič tri, tretjič in četrtič po dva otroka. Prvih pet je umrlo, vendar so se rodili povsem razviti. Iz leta 1840 ohranjeno poročilo govori o dveh beračih, ki sta čakala 105 in 116 let.⁴² V skrbi za zdravje svojih otrok se je v Lovrenc preselil Andrej Tappeiner, lastnik tukajšnje steklarne in lovrenški, pozneje pa tudi zelo znani mariborski župan. V drugi polovici 19. stoletja se vse pogosteje govori o zdravem zraku in bodrilni "zračni kopeli". Poleg sprehodov v naravo je bilo to skorajda vse, česar so si zaželeli prvi "turisti".

V mrzlih in vlažnih letih se je razpasla griža in kot kuga množično morila. Poletje 1786 je bilo hladno, mokrotno in snežilo je že septembra. Ljudje odnašajo s polj napol zrelo in gnilo koruzo in stročnice. Pomanjkanje jih prisili, da jedo nezabeljene žgance, polite s kisom, napol plesniv fižol in zmrznjena jabolka. Skupaj z živalmi živijo v nizkih in neprezračenih dimnicah in tudi čiste vode ni povsod. Najprej umirajo reveži, starci, otroci, potem pa tudi premožnejši. Iz Selnice se bolezen razširi do Kamnice in Viltuža, proti zahodu do Radelj, preko Drave pa v Ruše in

Lovrenc. Avgusta 1787 je zajela že vse okraje mariborskega okrožja in terjala okoli 600 žrtev, mnogo jih umre še kasneje.⁴³

Ljudska prehrana je bila preprosta, le ob praznikih so mize bolj založene. "Kruh revežev", krompir, so tod začeli saditi po letu 1800. Jedli so ričet, ajdovo kašo, koruzne žganke in zdrob, kislo zelje ter repo, mlečno juho, poleti pa predvsem solato in kumare. Ob težkih delih dobijo posli kos kruha in maselj vina, pojem dobre hrane pa so, kot povsod po Pohorju, kuhani štruklji in prekajeno meso. Premožnejši ljudje v Lovrencu živijo bolje in pogosteje jedo meso, ker se ukvarjajo skorajda samo z lesno trgovino tudi kupujejo žito.

Na začetku 19 stoletja je večina trških hiš lesenih, Pokorny jih imenuje nizke dimnice, postavljene na star način. Ob velikem požaru leta 1821 je trg ponovno ves zgorel. Od takrat dalje so tržani gradili zidane hiše s lepimi portali, še posebej je izstopala hiša lastnika steklarne pri današnjem Bitnerju Andreja Tappeinerja, s teraso in čednim cvetličnim vrtom. Stanovanjska omika je v Lovrenc prihajala s prišleki, ki so iskali zaslužek v steklarstvu in fužinarstvu. Pokorny domačinom očita pomanjkanje čuta za redoljubnost in hišni red, kar pa naj bi bila sploh slovanska značilnost. Povsod je pogrešal tudi rože na oknih in cvetlične vrtove. Konec stoletja pa sprejme falskega gozdarskega upravitelja Carla Hiltla lovrenški trg v povsem drugačni podobi. Lovrenška pokrajina se mu zdi kot biser Pohorja. Prijazen trg ima 141 hiš, ki jih obdajajo cvetlični vrtovi, na oknih pa cvetijo nagelji, geranije in rožmarin.⁴⁴

Premožnejše kmečke hiše v kraju so bile enonadstropne in zidane podkletene hiše, delno krite s slamo, delno s skodlami. Bivalni prostori v njih so ločeni po namembnosti; kuhinjo loči od sobe s pečjo - "hiše" vežna lopa, iz katere se vzpenjajo strme stopnice v zgornje nadstropje s sobami in stopnicami na podstrešje. Gospodarska poslopja in hlevi so zgrajeni posebej, nad hlevi so parne za seno in slamo ter celo kamra za hlapce.

Protipožarni zakoni in novi načini gradnje zidanih hiš so potisnili staro enoprostorno dimnico, ki pa se je ponekod na Pohorju še dolgo obdržala, v pozabo. V Lovrencu se je na Puši pri Ladejenku ohranila stara stanovanjska hiša, grajena iz tesanih brun in prekrita z visoko skodlasto streho. Delno podkletena hiša je nastala iz dimnice, ker pa ni nikjer sledov natančne starosti, lahko samo po nekaterih stilnih znamenjih (npr. baročno oblikovanih kovanih mrežah na oknih), postavimo čas predelave v barok. Starejši del hiše razkriva poreklo iz dimnice po ostanku dimnih smol pod apnenim beležem in sledovih majhnih odprtih v stenah.⁴⁵

POHORSKA NOŠA

Sredi 19. stoletja se je na Pohorju vedno bolj opuščalo gojenje ovac, kar je bilo nekoč na višinskih "švajgah" po Lovrenškem edino, od česar so ljudje živeli. O pohorski ovčereji se je v Novicah leta 1867 razpisal Pavel Turner, nekoč sam ovčji pastirček s Pohorja. Zanj gojijo Pohorci ovce slabše kot jih je nekoč svetopisemski Abel. Pošiljajo jih na najslabšo pašo, pozimi pa jih krmijo le toliko, da jim ne poginejo. Redijo jih le še zaradi obleke. Po volnati obleki sive, črne in rjave barve je bil Pohorac razpoznaven na prvi pogled. *"To nosi Pohorec pozimi in poleti, od zibeli do groba, in, kakor se v obče sodi, se Nepohorcem nikakor ne dozdeva lepa."*⁴⁶

Rudolfa Gustava Puffa je pohorska noša spominjala na obleko kaznjencev, zdela pa se mu je zelo uporabna za delo na kmetiji in v gozdu. Zaradi njenega starinskega izgleda in dejstva, da se je ponekod po Pohorju še dolgo ohranila, je zanimiva tudi za naše narodopisje. Narejena je bila predvsem iz doma pridelanih materialov. Iz ovčje volne so tkali sivo domače sukno ali loden. Veliko se je včasih po Pohorju sejalo tudi lanu, trli so ga v začetku adventa in spomladi, iz navadne preje izdelovali grobo platno imenovano hodnik, tkali pa so tudi boljše tanko platno, uporabljeno za ženske obleke ali lepše srajce. Okorna raševinasta obleka je bila narejena iz hodnika in ovčje volne. Usnje goveda so uporabljali za čevlje in škornje, vendar so bili še dolgo najobičajnejša obutev cokle, ki so postali sinonim za Pohorce in njihove vasi "Coklurge". Čez leseno in nekoliko izdolbeno stopalo so v novejšem času razpeli usnje, prvotne cokle pa so bile povsem lesene. Izdelovali so jih moški v zimskem času, ko so tudi popravljali leseno orodje in pletli koše.⁴⁷

Opis in risba kmečke noše iz okolice Fale na začetku 19. stoletja, falskega kameralnega oskrbnika Johanna Pokornyja, na moč spominjata na koroško nošo.⁴⁸ Vplivi Koroške se tod izražajo tudi v ljudski govorici, saj sodi narečje zahodno od Činžata h koroškim govorom. Skoraj neprehoden Dravski gozd med Falo in Breznom v času kolonizacije, poselitev koroških podložnikov in slaba prometna povezava pohorskega sveta v srednjem veku, so pglavitni razlogi za širjenje in ohranitev koroških prvin.

Pokornyjeva risba razkriva še starodavno nošo, ki pa jo čez nekaj desetletij vse bolj zamenjujejo meščanski in zgornještajerski vzgledi.

Moški so nosili kratke, sive, rjave ali svetlo modre suknjiče z velikimi stranskimi žepi, narejene iz doma stkanega lodna. Telovniki (lajbiči) so bili iz rdečega ali nebesno modrega sukna, spredaj pa so jih krasili številni svetleči kovinski gumbi. Hlače so bile narejene iz lodna ali iz ovčjega in kozjega usnja, segale so nekoliko pod koleno, kjer so jih zapenjali z gumbi, sponko, tudi s trakovi. Barva hlač je bila črna ali rumena, v pasu so bile širokega kroja, tako da so jih pod telovnikom pripenjali na naramnice. Nogavice so volnene , sive ali modre barve. Le premožnejši so si lahko privoščili škornje ali čevlje, ostali nosijo mestve (punčoh) in cikle. Glavo so pokrivali s črnim polstenim klobukom, širokih okroglih krajcev. Moška pričeska je za tisti čas staromodna: lasje so spredaj na kratko pristrženi, zadaj pa daljši. Plemiška moda dolgih las se je na kmetih ohranila vsaj do prve četrtine 19.stoletja.

Ženska obleka je bila dragocenejša in narejena iz boljšega blaga. Bila pa je ohlapnega kroja in je povsem skrila sicer lepe postave, ki pa so zgledale iznakažene tudi zaradi številnih spodnjih kril. Glavo in spodnji del obraza je prekrivala velika, bela, s čipkami okrašena ruta - peča, na katero so poveznile še velik črn klobuk, kot so ga nosile Nemke v Labotski dolini. Krila so bila dolga in so segala do okornih in prav nič lepih čevljev. Spodnjice so segale do meč, noge pa so obuvale v rdeče ali bele volnene nogavice, pri premožnejših so bile narejene tudi iz sukanca. Čez život so nosile temne jopice, ki so jih je čez prsa krasila vrsta svetlih kovinskih gumbov. Ker so nosili tukajšnji kmetje predvsem lepe srajce, so hodile ženske poleti v cerkev brez jopic.

V času Pokornjaja je bilo v falski gosposčini 18 krojačev, 8 čevljarjev, 2 usnjarja, barvar platna in jermenar. Vsakdo pa je lahko brez dovoljenja opravljal tkalsko obrt. Okoli leta 1840 sta bila v Lovrencu krojaški in čevljarski ceh. Krojači in čevljarji so hodili delat v šteri na dom, na sejnih pa so kmetje lahko kupovali bombažno tkanino (katun) in nogavice, potiskane volnene rute, čipke za avbe, klobuke in platnene izdelke.

V prvi polovici 19. stoletja so se začeli tudi preprosti ljudje vednobolj oblačiti po modi premožnejših. Ob to gizdalinstvo se je obregnil tudi Jurij Vodovnik:

Oh, pogledjte vsi ljudje,
Kako zdaj na svetu gre:
Hudo se napuh vojskuje,
Vsaka srota prevzetuje,
Kmetško dekle, kmetški fant

Nosi zdaj gosposki gvant.

(Jurij Vodovnik: Prevzetija kmetov)⁴⁹

DOBA ŽAREČIH PEČI IN VELIKIH KLADIV

Leta 1811 se je pod Plešičem utrgal plaz in zasul Radoljno, za nastalim jezom se je nabralo veliko vode, ki je kmalu z veliko močjo jez predrila, potem pa besno valila ogromno skalovje in odnašala mline ter žage.⁵⁰ Pri današnjem Bitnerju je povsem posnela fužine barona Hakelberga in valila težko kladivo vse do Drave. Na kraju, kjer so prej stale fužine, je Celjan Maksimiljan Andree leta 1834 postavil steklarno, ki jo je leta 1841 kupil Andrej Tappeiner. Tappeiner je prevzel tudi lovrenško županovanje; priljubljen je bil po tem, da je očinske davke znižal za več kot polovico, iz svojega denarja pa je obnavljal ceste in skrbel za reveže. V njegovi steklarni je delalo okoli 100 ljudi vse vrste stekla, od navadnega do najzahtevnejšega. Izvažali so ga v Italijo, Turčijo in na Balkan.

Poleg "Pohorskih steklarn" Frana Minařika⁵¹ nam je delo steklarjev v lovrenški glažuti približal tudi Fran Mišič: *"Razen glažute, ki jo je l. 1835 blizu mesta nekdanjih fužin ustanovil Celjan dr. Andree, so ob Radoljni blizu cerkvice sv. Radegunde vzrastle tudi še druge fužine, ki pa z glažuto vred že dolgo spijo; samo hotel Buttner, sedaj last Hrvata Andrejkoviča, še spominja na one dni, ko je v glažuti prvi delavec mesečno zaslužil po 110 gld, ko so slamo, škope za ovijanje steklene robe čez Dravo in njene brode iz Selnice vozili v št. Lovrenc h glažuti; začeli so z delom vsako nedeljo opoldne; po 14 ur so neprenehoma kurili in talili apnenec, arsenik, kremenjak in drugo rudo, potem pa po 14 ur neprestano tako ponoči kakor podnevi "pihali" razno stekleno robo."*⁵²

Leta 1853 je Adrej Tappeiner prodal lovrenško steklarno Janetu Wohaku in se z družino vrnil v Maribor, kjer je postal vpliven in znan župan. V času Wohanka so les za steklarno spuščali po uro in tri četrt hoje dolgi leseni drči s Kape - hriba na trgom. Nad steklarno in Lovrenc je v noči med 11. in 12. avgustom 1871. prišla ujma, ki se je po silovitosti lahko primerjala samo s tisto iz leta 1811. Pomnijo jo tudi strani župnijske kronike. V hribih nad Lovrencem se je utrgal oblak in nastalo je neurje, v katerem je podivjana Radoljna odnesla vse žage in mostove. Neurje so dolgo pomnili tudi v Puščavi: *"Voda je veliko kamenja, brun in drv naprej valila, kar je delalo toliko hruma in ropota, kakor da bi bilo vedno gromelo. Po polnoči je začela voda padati, drugi den pa*

so po cesti mrtve ribe ležale."⁵³ Pri steklarni je voda odtrgala del brusilnice in pod njo, tam, kjer je še dan poprej bil lep vrt, urezala novo strugo.

Po Wohankovi smrti leta 1873 je steklarno prevzel njegov zet Jozef Kasal. Gozdovi, ki jih je imela steklarna v najemu pri falski graščini, so bili že povsem izčrpani, drugih Kasal ni uspel najeti in zato leta 1888 peči lovrenške steklarne za vedno ugasnejo. Podobno usodo so doživele tudi ostale pohorske steklarne.

Leta 1894 je Kasalova vdova podarila nekdanja steklarska poslopja in pripadajočo posest nečaku Karlu Büttnerju, začetniku turizma v Lovrencu. Büttner je poslopja preuredil v penzion, s kuhinjo, restavracijo, salonom in sobami za goste. Preko dvorišča, pod katerim so še danes temelji stare steklarne, je stala enonadstropna hiša za bivanje turistov. Kasneje je gostinsko pobudbo obogatil še z rastlinjakom, sprehajalnimi stezicami skozi Gaj in elektrarno ob Radoljni.⁵⁴ Ves gostinski kompleks je viden na razglednici, ki jo je Büttner izdal ob prelomu stoletja.

Poleg steklarne pri današnjem Bitnerju je med letoma 1790 in 1804 obstajala Pokova steklarna na Recenjaku. Okoli leta 1808 jo je kupil Anton Langer in jo prestavil pol ure hoda višje v Langersvald, kjer je delovala do leta 1864. Leta 1827 je njen lastnik postal najznamenitejši steklar na Pohorju, Benedikt Vivat; njegovi steklarski izdelki so dobivali visoke nagrade na gospodarskih razstavah širom avstrijskega cesarstva. Vivat je leta 1832 kupil tudi opuščeno steklarno pod Klopnim vrhom ob Lamprehtovem potoku, a jo je kmalo prestavil nižje k Lobnici v Novi Benediktov dol. Do nje je dal ob Lobnici zgraditi tri ure hoda dolgo drčo, ki so jo kasneje še dograjevali s stranskimi odcepi, tako da je leta 1901 merila vsega skupaj 11664 metrov, njena najdaljša dolžina pa je bila 16000 metrov.⁵⁵

V Pohorskih steklarskih naselbinah se je poleg slovenske slišala tudi češka, nemška in italijanska govornica. Mnogi od teh priseljencev so tu ostali in se ustalili, o čemer priča kar nekaj čeških in italijanskih priimkov, na katere v Lovrencu naletimo še danes. Sprva nevajeni steklarskih opravil, so s časoma tudi nekateri domačini postali pihalci stekla, steklorezci in brusilci. S propadom pohorskega steklarstva je tod propadla tudi steklarska obrt, nanjo nas spomnijo le izdelki steklarskih mojstrov hranjeni v Pokrajinskem arhivu v Mariboru.⁵⁶

Na Pohorju je mnogo sledov dolgotrajnega vulkanskega delovanja. Magma je prinesla na površje tudi nekaj železove rude, žal premalo za večji kop. To je kmalu spoznal tudi menih Franc

Weninger, ki se je na začetku 19.stoletja lotil kopanja železove rude na Rdečem bregu. V izkopenem piritu je bilo premalo železa, zato je opustil delo in se odselil v Ameriko.⁵⁷ Prvotne Hakelbergove fužine pri današnjem Bitnerju je leta 1811 odnesla Radoljna. Druge so do okoli leta 1850 stale v Kurji vasi, kjer so še danes pri mostu čez Slepenco vidni sledovi plavža.

Ob Radoljni nad Kurjo vasjo je leta 1812 Sebastijan Weninger postavil veliko orodno kovačijo. Po številnem menjavanju lastnikov in nihanju proizvodnje jo je leta 1881 kupil Henrik Kieffer iz Wurttemberga na južnem Nemškem, kjer je tudi imel trgovino z železnim blagom. Novi lastnik je razširil proizvodnjo, uredil vodno pogonsko silo in začel, poleg prejšnje proizvodnje srpov, izdelovati še kose, ki so šle takrat dobro v promet.

PLANINSKI KRALJI

O pohorskem kmetu vam hočem zapet,

kak mora pri delu veliko trpet.

Ma žage in mline pa velke planine

pet parov volov pa tolarjev stov.

(Jurij Vodovnik: O pohorskem kmetu)

V hribih nad lovrenškim trgom so med prostranimi gozdovi živeli premožni kmetje, o katerih se je govorilo, da skrivajo svoj denar v sodih, zakopanih po kletah, ali pa ga nosijo v gozd, kjer ga daleč od radovednih oči drugih ljudi zaupajo v varstvo votlim bukvam. Ljudje so jih imenovali planinski kralji in o njih je šel glas širom po avstrijskih deželah. Svojega slovesa si niso pridobili zgolj zaradi denarja; ta je bil pri marsikateremu kmetu varljivi znak trenutnega premoženja, ki pa je lahko zaradi potratnega življenja in nespametnega gospodarjenja kaj kmalu pošlo. Sodobniki 19. stoletja poročajo o hitrih vzponih in prav takšnih padcih na rob beraškega življenja pri mnogih družinah z lovrenškega Pohorja. Planinski kralji se niso pustili zavesti mamljivim ponudbam trgovcev z lesom in lastnikov steklarn. Bili so trdni in zato velikokrat neusmiljeni gospodarji, neprizanesljivi in skopuški tudi do svojih domačih. Držali so se tradicije in niso dopustili, da bi se kmetija delila ali pa, da bi se od nje prodajalo, le dokupovalo se je

lahko. Še posebej pa so pazili na Planino, kot so imenovali svoje gozdove. O posebni in redki ljubezni do gozda govori prva povest o lovrenškem Pohorju z naslovom »*Planinski kralj*«. ⁵⁸ V nemščini jo je napisal Arthur Achleitner, pobudo zanjo je dobil iz pripovedovanj, ki jih je slišal konec 19. stoletja na falski graščini, kjer je prebival kot gost grofa Zabea. Achleitnerjevo povest je kasneje poslovenil dr. Ivan Dornik, objavila pa jo je leta 1928 Cirilova knjižnica kot svoj XXIX zvezek. Povest se odvija pri Kasjaku, kjer kmetijo z ohranjenim gozdom okrog leta 1826 prevzame drugi sin Janez. V nasprotju s starejšim bratom, preračunljivim lesnim trgovcem, Janez ljubosumno čuva domači gozd in ga širi z nakupi pri zadolženih sosednjih kmetih. Kmalu se ga prime sloves planinskega kralja, znan pa je tudi po veliki skoposti in načelu: »*Vse sme storiti človek, toda le enkrat v letu.*« Le enkrat na leto pusti sekati tudi svoj gozd, a še takrat samo najbolj bolna drevesa, saj ga zabolí vsak udarec sekire, pod katerim pada tisto, kar ima v življenju najraje. Zaradi pretirane ljubezni do gozda ne vidi, da le ta postaja vedno bolj temačen in poln gnijočih dreves. Takrat, ko leži Janez na smrtni postelji, z njim skoraj umre tudi njegov gozd, ki ga pokončuje lubadar. Brez vednosti ostarelega gospodarja njegov zet Blaž Grubelnik gozd temeljito prečisti in ga uspe s Kasjakovim premoženjem ter umnim gospodarjenjem sčasoma tudi rešiti in postati eden najpremožnejših Pohorcev.

Preteklost pohorskega človeka je bila tesno prepletena z gozdom. Gozd je naravna podlaga, na katero se je pisala njegova materialna in duševna zgodovina. Izučil ga je mnogih opravil in rokodelskih spretnosti povezanih s sečnjo, spravilom in obdelavo lesa. To, kar pravi Jurij Vodovnik o skomarskih faranih, velja za vse Pohorje.

Tam je dosti pintermanou,
tišlarjev in cimermanou.
Vsak furman je kolar,
vsak purger je coklar. ⁵⁹

Vse do industrijske dobe je bilo na Pohorju višek rokodelske umetnosti mojstrstvo postavljanja mlinov in žag. Iz začetka 19. stoletja se omenja kot velik talent za postavljanje mlinov falski mlinar Jožef Marksler: » ... *ne zna ne pisati, ne brati, riše pa načrte in ga zato kličejo na vse strani, celo v Gradec, ko postavljajo mlin.*« ⁶⁰ Vešči rokodelec Marksler je naslednik stoletne tradicije mlinarstva na Lovrenškem. Že po šentpavelskem urbarju iz leta 1290

je bilo tukaj kar 17 mlinov. Prva žaga se omenja leta 1463 na Kumnu, njihovo število pa je zlasti naraslo v 19. stoletju in doseglo leta 1910 višek z 84 žagami.⁶¹ 19. stoletje je bil čas, ko je imela skoraj vsaka kmetija svojo žago in je večina prebivalstva živela od trgovine z lesom. Več kot polovico gozdov je bilo v lasti falske gosposčine, tam, kjer so danes Trije žebliji je stala mogočna bukev, v katero so falska, bistriška in konjiška gosposčina zabile vsaka po en žebelj in tako razmejile svojo gozdno posest. Po odhodu šentpavelskih menihov leta 1782 je falska gosposčina prešla pod državni nadzor. Državni cesarski gozdni pazniki so si zaradi nadutosti in brezobzirnosti nakopali pri domačinih veliko zamero. Ko pa jo leta 1824 od države kupi Bavarec Martin Karel Liebman, je gosposčina prešla v privatne roke. Novi lastniki so gozd dajali v najem steklarnam, od katerih pa so le redke skrbele za pogozdovanje. Med lastniki falske gosposčine velja omeniti tudi italijanskega grofa Zabea, ki je svojo lovsko kočjo na Klopnem vrhu podaril Podravski podružnici slovenskega planinskega društva, ta pa jo je septembra 1903 odprla kot planinsko zavetišče.

Le redki posamezniki so opozarjali, da gre izkoriščanje gozdov preko vseh zdravih meja. Ljudje so imeli pred očmi samo trenutni zaslužek, brez misli na prihodnost. Kritična poročila iz tistega časa imenujejo človekov odnos do gozda z eno samo besedo: ropanje. Dolgo nedotaknjeni gozdovi po vrhovih so postali žrtev oglarjenja, trgovine z lesom in steklarstva. Problem je postal tako pereč, da je o njem leta 1868 razpravljala tudi deželna vlada. V izredno izčrpnem in neprecenljivem delu o Pohorju primerja falski gozdarski upravitelj Carl Hiltl gozd z ljudstvom, ki je po roparskih napadih in težkih bojih izgubilo vse za boj sposobne, ostali so mu le otroci in nebogljeni starci. Podatki o neznanskih količinah posekanega leta so osupljivi in vodijo h koncu zlate dobe blagostanja in razsipništva, z njo zamre tudi pohorsko steklarstvo.

Človekov poseg v gozd je močno spremenil zunanji videz pokrajine, prej pretežno bukove gozdove je zamenjala načrtno nasajena smreka. Delček prvobitne in skoraj neokrjene narave nam danes razkriva le še področje pragozda ob zgornjem toku Lobnice.

DRAVSKI MORNARJI

Ena izmed poudarjenih značajskih lastnosti Pohorcev je bil negotov in nezaupljiv nastop pred tujci. Življenje na osamelih kmetijah je nudilo le redke priložnosti za stike in druženje z drugimi ljudmi. Tudi z najbližjim sosedom se je pohorski kmet srečeval le občasno, a skoraj nikoli na sodišču. Mejniške pravde so bile med pohorskimi kmeti skoraj nepoznane, saj marsikdo niti ni vedel, kje natančno tečejo meje njegove posesti.

Preden se je začel, na mestu , kjer je prej stala steklarna, z velikopotezno gostinsko ponudbo ukvarjati Karl Büttner, so se tudi v lovrenškem trgu oglasili le maloštevilni popotniki. Okrog leta 1840 sta bili v Lovrencu le dve gostilni, brez izveskov in možnosti za prenočevanje.⁶² Pomembnejše dogodke so ljudje praznovali doma, med njimi še najbolj izstopajo poroke, ki so po navadi trajale najdlje po tri dni. Dva sejma na leto, 5. maja in 10. avgusta, sta bila po mnenju pričevalcev komaj omembe vredna in zgolj krajevnega pomena.

Vpliv drugačnega življenja in navad so prinašali steklarski, fužinarski in gozdarski delavci iz nemških, italijanskih in čeških dežel. Kljub cvetoči steklarski obrti in lesni trgovini so bile prometne povezave Lovrenca z ostalimi kraji takšne kot stoletja nazaj. Država je največjo pozornost namenjala glavni trgovski cesti, ki je na levem bregu Drave vodila iz Maribora na Koroško. Pa vendar je bila ta cesta v slabem stanju; leta 1858, ko selijo sedež lavantinske škofije iz Št. Andraža v Maribor, raje uporabijo za prevoz dragocenih predmetov cesto skozi Mežiško in Mislinjsko dolino kot pa bližnjico po Dravski dolini.⁶³ Lovrenčani so se posluževali stare, pretežno ilovnate ceste iz Puščave preko Jodla do broda pri Fali, s katerim so prečkali Dravo, če so hoteli spraviti večji tovor v Ruše ali Maribor. Leta 1830 je lastnik falske graščine Liebman postavil pri Fali lep lesen most, toda že čez šest let ga je odnesla deroča Drava. Neposredno povezavo med Lovrencem in Rušami je onemogočala Falska peč, okoli nje je sicer vodila pot, vendar po njej ni bilo moč voziti z vozovi. Celo 19. stoletje so obstajali načrti o gradnji ceste čez trdo skalo falske peči; zaradi velikih stroškov in zahtevne gradnje so se uresničili šele leta 1890. Dejansko povezavo z levim bregom Drave in dravsko magistralo so Lovrenčani dobili šele z

mostom na Ruti zgrajenim leta 1972 . Vse do takrat jih je z avtomobili vred čez reko prevažal tamkajšnji brod. Od brodarjev se nekateri še danes spomnijo Pepa Hitla, kateri se je rad pošalil, da je »iberfirer«, medtem ko je bil Hitler samo »firer«.

Stoletja nazaj je bila edina hitra pot v širni svet reka Drava. Danes njen tok krotijo številne elektrarne, nekoč pa se je divje vila čez brzice, pečine in med skalovitimi ožinami, da se je njen hrušč slišal uro hoda na Pohorje. Po njeni nevarni strugi so se spuščali splavarji od vseh večjih krajev v Dravski dolini, tako tudi iz pristanov na Ruti in Fali.⁶⁴ Po šentpavelskem urbarju iz leta 1372 so bili lovrenški podložniki dolžni dajati latve za gradnjo splavov. Prvotni splavi so bila preprosta pravokotna plovila, dolga od 12 do 16 metrov in široka 4 metre, narejena iz hlodov povezanih z vinsko trto. V 16. stoletju so jih nadomestile ladjice imenovane šajke, na prelomu 19. stoletja pa so prišli v uporabo do 33 metrov dolgi splavi, imenovan »italijančki«, izum italijanskih rokodelcev. Na splavih je bilo ponavadi 6 splavarjev, med njimi je imel vodilno vlogo kormoniž, na katerega spominja tudi priimek Korman na Činžatu. Splavarji iz falskega okoliša so prevažali predvsem rezan les, deske, drva, lubje, skodle, kolje za vinograde, izdelke steklarn, jeseni pa tudi jabolka. Pot jih je vodila mimo mariborskega Lenta in Ptuja v hrvaško Podravino in včasih še naprej po Donavi vse do Črnega morja. Plovba do Vojvodine je trajala približno 14 dni in je bila polna pretečih nevarnosti: brzic, čeri, nizkih mostov in plitvin. Eno izmed najnevarnejših mest so bile brzice pri Falski peči. V njih je prebival podvodni mož Gestrin in njegove lepe hčerke, ki so vabile splavarje v objem hladne vode. Podvodni družini so se splavarji skušali prikupiti tako, da so metali v vodo prstan zamotan v rutico. Brzice pri Fali, kakor tudi ostala nevarna mesta na Dravi, so začeli razstreljevati leta 1818 in že takrat iztrebili okoli 15000 kubičnih metrov kamenja in pečevja. Od 18. stoletja dalje stoji onkraj Falske peči na Dobravi kamniti kip sv. Janeza Nepomuka, češkega svetnika, čigar truplo so v 14. stoletju vrgli v reko Vltavo, zato je postal zaščitnik vseh ljudi na morju in drugih vodah. Priprošnik splavarjev je bil tudi sv. Miklavž, kateremu je bila posvečena kapela na falski graščini. Lovrenški splavarji pa so postavili njegov kip na cesto sredi trga, kjer je stal, dokler ga niso ob popravilu ceste leta 1928 pomaknili ob njen rob. Na znamenju sv. Miklavža sta vklesani letnici 17 JM 54 in 1824. Njegova izdelava se pripisuje kiparju Jožefu Straubu, po pripovedovanju domačinov pa naj bi splavarji leta 1824 prinesli kip z Ogrskega, kjer so ga Ogrji hoteli vreči v Dravo.

Ko se je leta 1937 s ponarejeno splavarsko izkaznico med splavarje pretihotapil pisatelj Anton Ingolič, je še v zadnjem trenutku ujel utrip življenja na splavih.⁶⁵ Roman Na splavih je

verodostojna podoba splavarskega življenja med obema vojnama. Le to je prinašalo kar lep zaslužek, a tudi veliko priložnosti za zapravljanje. Večkrat so se splavarji vrnili domov le s štrikom in sekuro. Falski oskrbnik Pokorny se leta 1812 pritožuje nad nemoralnim življenjem in razbrzdanostjo splavarjev, ki da prav nič ne zaostaja za razbrzdanostjo mornarjev. Posebej kraji na Hrvaškem naj bi spridili marsikaterega mladega fanta. V Spodnji Dubravi so novopečeni splavarji doživeli splavarski in še tudi kakšen drugačen krst. Med Lovrenčani pa je krožil pregovor: »Flosarji sveti zakon v Marburgu na most obesijo.«⁶⁶

V JEZERNIKOVEM KRALJESTVU

Visoko na pohorski planoti, na skrajnem jugozahodnem koncu lovrenškega Pohorja, ležijo skrivnostna Lovrenška jezera. Ljudje so pripovedovali, da je bilo nekoč tu na Planinki eno samo jezero, morda bi jim v tem pritrnila tudi stara listina iz leta 1254, katera govori o jezeru na vrhu hriba Dež, kot se je verjetno takrat imenovala Planinka. Danes pa se na prostrani planjavi, med nizkim skrotovinčenim borovjem, skrivajo pred pogledi vsiljivcev majhna jezerska okenca. Nihče ne ve koliko jih je, nekateri pravijo, da sedem, drugi spet dvanajst, tretji dvajset in kdo bi sploh lahko uganil njih število, ko pa jih neprestano prestavlja vladar tega planinskega kraljestva Jezernik. Menda naj bi bilo jezer toliko, kot je bilo oken v mogočni graščini zlobne Jere Hudovolne, njena graščina je tukaj stala pred davnimi leti. Le malokdo si je upal podrezati s palico v temno jezersko gladino in izmeriti, kako globoko je njihovo dno. Govorilo se je, da so jezera silno globoka in da voda iz njih teče globoko pod Pohorje, kjer pod trdo granitno skalo počiva ogromno, temačno jezero. Včasih so na ta kraj ljudje prihajali z veliko spoštljivostjo, po ozki, komaj vidni stezici so previdno in trudoma stopali čez vlažne šotne mahove in korenine pritlikavih borovcev. In če so imeli srečo so morda videli divjega petelina, ruševca, o katerem je falski logarski mojster pred več kot sto leti zapisal, da se rad skriva pod gostim borovjem.

O čarobnih, temačnih, jezercih na Planinki se je raznesel glas daleč preko meja štajerske dežele. Marsikdo je slišal za zgodbo o Jezerniku, čokatemu možu, dolgih zelenih las in razmršene brade. Nekateri so ga imenovali tudi Zelenec in ga imeli za hudobca, ki nad ljudi in njihove domove pošilja gromka neurja, poplave, točo in blisk. Strašne so bile nevihtne noči, ko je Jezernik poslal nad pohorske kmetije in vasi težke temne oblake. Takrat so ljudje spet znova

spoznali njegovo jezo in se spomnili davnih zgodb o zlobni Jeri Hudovolni in njeni bogati graščini na vrhu Planinke. Kdor je znal tem zgodbam prav prisluhniti, je vedel, da so za Jezernikovo jezo krivi človeški napuh, skopuštvu in grabežljivost. Za te človeške napake je hotel nekoč Jezernik kaznovati tudi bogate in ohole meščane Maribora. Takrat se je na Planinki proti nebu dvigovala visoka gora. Iz nje je Jezernik vsak dan opazoval veliko mesto ob Dravi in vse mogoče slabosti njegovih meščanov. Nekega dne se je dokončno razjezil in sklenil pokončati mesto z ljudmi vred. K sebi je poklical Hudobca in mu dovolil, da uniči grešno mesto, to pa je moral opraviti le do dvanajste ure. Hudobec je odtrgal mogočen gorski vrh na Planinki in se z njim zagnal proti Mariboru, tik pred mestom pa ga je dohitel čas, ura je že zvonila poldne in Hudobec je bil prisiljen spustiti skalo na ravno polje. Na tem mestu leži danes Pekrska gorca, zgrajena iz trdega granita kot sosedno Pohorje. Tam, kjer se je na Planinki dvigal visoki vrh, pa so na izruvanem mestu nastale globoke vodnate jame, današnja Lovrenška jezera.

So pa tudi ljudje, ki se jim je Jezernik bogato oddolžil in jim nasul cele kupe zlatih cekinov, tako kot pastirju Ivanu, revnemu sosedu bogate Jere Hudovolne. Tiste nevihtne noči, ko je Jezernik stresel svoj bes nad grabežljivo Jero, mu je Ivan pomagal z voli tovoriti poln kotel vode na planino. Mršavi voli so pod težo bremena hitro onemogli, zato jih je Ivan zagrabil za rogove in vlekel v breg. Še preden so dospeli na vrh planine, je volom polomil vse rogove in jih shranil v žep, kot mu je ukazal Jezernik. Naslednje jutro so od mogočne Jerine graščine ostala le okna spremenjena v jezera, iz rogov, ki jih je Ivan prinesel domov, pa so se usuli zlatniki.

Pravijo, da se Jezernik že dolgo noče več prikazati ljudem. Preveč objestno, glasno in brezobzirno zahajajo v njegovo kraljestvo. Z njim je izginilo tudi njegovo številno spremstvo: gozdni škratje, lepe zlatolase vile, bele žene, žareči škopjenki, Vouvel in Graka, Gestrin... Nekoč se bodo gotovo vrnili, morda jezni kot še nikoli, morda pa z zvrhanimi koši zlatnikov. Do takrat pa bodite dobri in ne mečite kamenja v pohorska jezera!

OPOMBE

- ¹ Kronika gasilskega društva Lovrenc na Pohorju 1877 - 1947, prepis po originalu kronista Antona Vimerja.
- ² Anton Melik: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Slovenska matica, Ljubljana, 1957, str. 20.
- ³ Josip Pajek: Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, Matica slovenska, Ljubljana, str. 157.
- ⁴ Ivan Macun: Pogled v Pohorje, Letopis Matice slovenske za 1869, Ljubljana, 1869, str. 86.
- ⁵ Mavricij Zgonik: Dravska dolina, Založba obzorja Maribor, 1977, str. 40 - 42.
- ⁶ Ivan Gams: Pohorsko Podravje, SAZU, Ljubljana, 1959, str. 13 - 14.
- ⁷ Janez Koprivnik: Pohorje, ponatis iz Planinskega vestnika (1913 - 1919) , Maribor, 1923, str. 57 - 58. (v nadalje Koprivnik: Pohorje) Celotna Koprivnikova monografija o Pohorju s predstavitevijo avtorjevega življenja in dela je ponatisnjena tudi v delu Antona Gričnika : Janez Koprivnik in njegovo "Pohorje", Zreče, 1997.
- ⁸ Igor Cvetko: Jest sem Vodovnik Juri, Ljubljana, 1988, str. 130. (v nadalje Cvetko: Jest sem Vodovnik Juri)
- ⁹ Rudolf Gustav Puff: Marburger Taschenbuch, Graz, 1853, str.20.
Rudolf Gustav Puff: Das Bacherengebirge in der unteren Steiermark, Marburger Taschenbuch, Graz, 1854, str.,30.
- ¹⁰ Niko Kuret: Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848, 1.del, 3.snopič, SAZU, Ljubljana, 1989, str. 230. (v nadalje Kuret : Slovensko Štajersko) Glej tudi Metka Vrbnjak: Gospodarska in socialna podoba Ruš in okolice med 1812 in 1843, Ruška kronika, 1985.
- ¹¹ Stanko Pahič: Varstvo spomenikov. 1974, str. 92. O arheološki preteklosti pohorskega podravja glej tudi: Bogo Teply: Dravska dolina v tisočletjih pred prihodom Slovanov, Dravski bobri, 1957, št 4 in 5, Stanko Pahič: Drugo žarno grobišče v Rušah, Razprave IV/3, 1957, Stanko Pahič: Arheološko raziskovanje v Mariboru, Časopis za zgodovino in narodopisje, XXXVII, 1966, str. 3 -45, Stanko Pahič: Maribor v prazgodovini, Časopis za zgodovino in narodopisje, XXXIX, 1968, str. 9 - 63, Stanko Pahič: Ruški kraj v rimski dobi, Ruška kronika, 1985, str. 43 - 67, Biba Teržan: Ruška prazgodovina, Ruška kronika, 1985, str. 27 - 41.
- ¹² Biba Teržan: Pohorje - prazgodovinski rudarski revir?, Časopis za zgodovino in narodopisje, 60, 1989, št. 2, str. 239 - 260.
- ¹³ Viljem Pangerl: Prva srečanja med Slovenci in Benediktinci, Redovništvo na Slovenskem, Ljubljana, 1984, str. 33 - 42.
- ¹⁴ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev III, Ljubljana, 1911, št. 395.
- ¹⁵ Walter Fresacher: Die Mittelalterlichen Urbare des Benediktinerstiftes St. Paul in Kärnten 1289/90 und 1371/72, Wien, 1968, str. 86 - 96. Pregleden in izčrpen pregled srednjeveških gosposčin v Dravski dolini prinaša delo Jožeta Koropca: Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja, Založba obzorja Maribor, 1972.
- ¹⁶ Beda Schroll: Hieronymus Marchstaller, Klagenfurt, 1891.
- ¹⁷ Ignac Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant I, Marburg, 1875, str. 428 - 431. (v nadalje Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant I)
- ¹⁸ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev IV, Ljubljana, 1915, št.796.

-
- ¹⁹ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev V, Ljubljana, 1928, št. 230.
- ²⁰ Franc Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev V, Ljubljana, 1928, št. 349.
- ²¹ Beda Scroll: Urkundenbuch des Benedictiner - Stiftes St. Paul in Kärnten, Wien, 1876, št. 90. (v nadalje Shroll: UB)
- ²² Fr. Praprotnik: Pravljica o cerkvi sv. Radegunde, Popotnik, 1883, str. 91 - 92.
- ²³ Schroll: UB št. 353.
- ²⁴ Jože Koropec: Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja, Založba obzorja Maribor, 1972, str.95.
- Otto Lamprecht: Der älteste Besitz des Stiftes St. Paul im steirischen Draulande, ZHVSt, 1955, str. 117.
- ²⁵ Kuret: Slovensko Štajersko, 1. del, 2. snopič, str. 196 - 197.
- ²⁶ Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant I, str. 398.
- ²⁷ Paul Schlosser: Aus der Türken - und Franzosenzeit Marburgs und Umgebung, ZHVSt, 1912, str. 59 - 91.
- ²⁸ Fr. Praprotnik: Turški zid pri Rušah, Popotnik, 1883, str. 125.
- ²⁹ Fr. Praprotnik: Pravljica o cerkvi D. Marije v puščavi, Popotnik, 1883, str. 74.
- ³⁰ Ivan Skuhala: Župnija in božja pot Device Marije v Puščavi, Maribor, 1881, str. 10.
- ³¹ Orožen: Das Bisthum und die Diözese Lavant I, str. 422.
- ³² Josip Mravljak: Zadnji lov na volkove na Pohorju, Časopis za zgodovino in narodopisje, XXII, 1927.
- ³³ Georg Mally: Die Hochebene des Bachergebirges ind ihre Urwälder, Steiermäkische Zeitschrift, 1837, str. 23 - 30.
- ³⁴ Fran Mišič: V žaru in čaru šumovitega Pohorja, Maribor, 1984, str. 92. (v nadalje Mišič: V žaru in čaru)
- ³⁵ Koprivnik: Pohorje, str. 5.
- ³⁶ Koprivnik: Pohorje, str. 61.
- ³⁷ Jakob Gomilšek: Pohorje; Koledarček družbe svetega Mohora za navadno leto 1867, str. 35.
- ³⁸ Kuret: Slovensko Štajersko, 1. del. 3. snopič, str. 231.
- ³⁹ Koprivnik: Pohorje, str. 14.
- ⁴⁰ Mišič: V žaru in čaru, str. 24.
- ⁴¹ Kmečke in rokodelske novice, št.44, 1851, str. 222 - 223.
- ⁴² Kuret: Slovensko Štajersko, 1. del, 3. snopič, str. 225 - 226.
- ⁴³ Metka Vrbnjak: Gospodarska in socialna podoba Ruš in okolice med 1812 in 1843, Ruška kronika, 1985, opomba 63.
- ⁴⁴ Carl Hiltl: Das Bachergebirge, Klagenfurt, 1895 , str. 160.
- ⁴⁵ Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije, Ljubljana, 1996, str. 104 - 105.
- ⁴⁶ Kmečke in rokodelske novice, št. 14, 1867, str. 109.
- ⁴⁷ O narodni noši na Pohorju glej: Koprivnik: Pohorje, str.86 - 89, Mautner K. - Geramb V. : Steierische Trachtenbuch II, Graz, 1935, str. 215 - 222, 249, 494 - 497, Rudolf Gustav Puff: Marburger Taschenbuch, Graz, 1853, str. 24.
- ⁴⁸ Primerjaj sliko kmečke noše iz okolice Fale in njen opis v Kuret: Slovensko Štajersko, 1.del, 2.snopič, str. 198 in 203 z opisom narodne noše v Franc Kotnik: Slovenske starosvetnosti, Ljubljana, 1943, str. 37 - 40.
- ⁴⁹ Cvetko: Jest sem Vodovnik Juri, str. 153.
- ⁵⁰ Kuret: Sovenski Štajer, 1. del, 2.snopič, str.225.

-
- ⁵¹ Fran Minařik: Pohorske steklarne, Maribor, 1968.
- ⁵² Fran Miřiĉ: V řaru in ĉaru, str. 154.
- ⁵³ Ivan Skuhala: Źupnija in bořja pot Device Marije v Puřĉavi, Maribor. 1881, str.17.
- ⁵⁴ Franc Beĉan: Iz zgodovine gospodarsrva, Lovrenc na Pohorju skozi stoletja 1091 - 1991, str. 164.
- ⁵⁵ Ivan Juvan: Plavljenje lesa in splavarjenje po Dravi, Savinji in Savi, Maribor, 1986, str. 35.
- ⁵⁶ Franjo Bař: Pohorsko steklo, Likovni svet, Ljubljana, 1951, str. 216 - 224.
- ⁵⁷ Kuret: Slovensko Źtajersko, 1.del, 2. snopiĉ, str. 220 - 221, Josip Terřan: Pohorje kovaĉnica svobode, Zbornik "Po Jugoslaviji", řt. 4 , 1966, str. 14.
- ⁵⁸ Arthur Achleitner: Planinski kralj, Maribor, 1928.
- ⁵⁹ Cvetko: Jest sem Vodovnik Juri, str 115.
- ⁶⁰ Kuret: Slovensko Źtajersko, 1.del, 2. Snopiĉ, str. 220.
- ⁶¹ Franjo Sgerm:Mlini na Lovrenřkem Pohorju, Źage na Lovrenřkem Pohorju, Lovrenc skozi stoletja 1091 - 1991, Lovrenc. 1991, str. 177 - 237.
- ⁶² Kuret: Slovenski Źtajer, 1. del, 2. snopiĉ, str. 222.
- ⁶³ Braco Zavrnik: Anton Martin Slomřek, Zalořba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1966, str. 191.
- ⁶⁴ Ivan Juvan: Plavljenje lesa in splavarjenje po Dravi, Savi in Savinji, Maribor, 1986, str. 50 - 81, Dol po Dravi pluje splav, Turistiĉno druřtvo Maribor, Maribor, 1994.
- ⁶⁵ Anton Ingoliĉ: Na splavih, Modra ptica, Ljubljana, 1940.
- ⁶⁶ Josip Pajek: Ćrtice iz duřevnega řitka řtajerskih Slovencev, Matica slovenska, Ljubljana, str. 152.